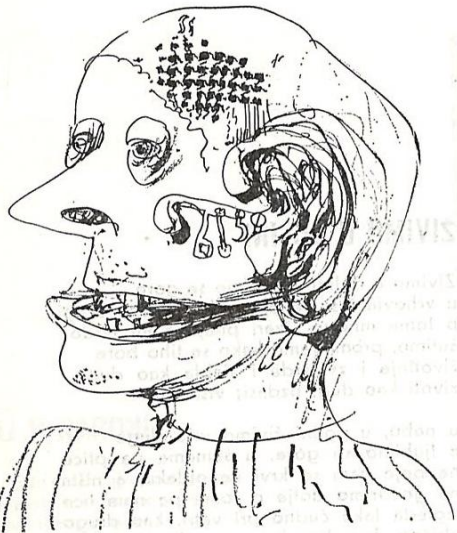

miro glavurtić

smrad se dizao

Zagarović opazi Antonija kako se spušta niz zvonik svetog Tripuna. On ga sačekava dole na pločniku pred krojačkom radnjom Marka Leona. Javno se videlo da je bio nestrpljiv da se što pre dočepa toga kopilana. Zagarović je predavao istoriju u kotorskoj gimnaziji. Bio je uveren da nas istorija može naučiti da budemo ljudi, da nam se jednom mora smučiti sav taj košmar kroz koji čovek prolazi. Kotorski đaci nisu sakrivali prezir prema takvom učenu.

— Redaj nam godine i pričaj nam priče — govorio je Kendalo. — Kunemo ti se Bogom, Zagaroviću nisi nam ni najmanje dosadan, samo nas nemoj uveravati da nam je ona potrebna kao kruh, da će nas ona ikomu pametnome naučiti.

On nas je gledao svojim vodnjikavim očima, tražio je među nama nekoga ko bi ga mogao utešiti i ko bi bio spreman da izdavi da se oseća preporođenim od ikako je kod Zagarovića počeo da uči istoriju, no takvog nije bilo među nama.

Zagarović se oči napuniše suzama. Bi nam ga žao.

Sada je nestpljivo čekao da siđe Antonije.

— Postade li crkvenjak? Vidim te gde često dolaziš u crkvu. Je li te istorija nije ničemu naučila? Je li dolaziš na moje časove?

— Pusti me, Zagaroviću — reče mu Antonijo — imam nekog posla i nemam vremena da s tobom razgovaram, a budi uveren da bih bio srećan da mogu sa tobom izmenjati nekoliko reči.

— Prokleta da ste kopilad jedna — vikao je Zagarović stojeći na pijaci, obasjan prolećnim suncem, koje je žeglo. — Vi ste mi kao kost u grlu!

Zatim se zadržao, povijen sasvim starački u kukku, kao da je iščaćen. On beše pojurio ne bi li uhvatio Antonija pre nego što zamakne u neku od onih teskobnih ulica, koje su se rojile tu oko pijace, kao muve oko balege i gubile se ispod tamnih voltova kao ponornice, da bi opet negde, u ovom đavoljem kršu, izbile na svetlost dana, na sunce. A Antonijo se vrlo lako mogao zaturniti negde u ovom kamenju, kao kakav gušter. Kamen katedrale šikljao je u nebesa; gubili su se u oblacima tornjevi sa ogromnim satovima koji su pokazivali čudesno, pomeno vreme, isto tako iščaćeno kao Zagarovićevi kukovi u koje se čovek nije smeo pouzdati.

Gore do samog zvona, ponekad desno, a ponekad u levom zvoniku, živeo je stari zvonar, Ličanin, usamljenik koji je prelistavao stare knjige koje su mu dolazile iz sveta čak i dan danji u ovom kijaletu, jer se govorilo da je nekada bio slavan, da je poreklom plemić, da je popio svu pamet ovoga sveta.

Antonijo se po vitkim stepenicama uz zvonik, udarao pesnicom o vrata, da bi u polumraku Ličaninove kretke govorio o tome kako dolazi antikrist, kako je već među nama i kako bi trebalo naučiti se da ga prepoznamo ako ga sretnemo na ulici.

— Društvo Naroda bila je jalova institucija — govorio je Antonijo sedeći na plavo-crvenom jorganu — koja hoće da spasi svijet. To je bila poslednja iluzija vrelih masonskih i iluminističkih glava. Dolje se kolju kao štakori, illustrissime. Dolje je vazduh sasvim zagađen, tako da se ne može disati. Otvorile su se prljave podzemne cijevi i trulež izbija na površinu. Ljudski izmet, životinjski ekskrementi, trulež — sve to kulja ulicama nezadrživo. Sve komunalne službe su otkazale. Ljudi su se pogubili, svaka zdrava humanistička inicijativa je ugušena kao lanjski snijeg. Otvorile su se prljave podzemne cijevi i trulež izbija na površinu, smrad se ne da izdržati, a nad ovim gnojem agrikulturni i fiziokrati kontempliraju o progresiji agronomije, kao što nad ovom klanicom trljaju ruke kao nad uspesima hirungije. Dakle, maestro, mi nijesmo sposobni a da ne vidimo permanentno i isključivo progres. Još će nas uvjeravati da se radi o progresiji svijesti i da je ovo naokolo preventivni purgativ. Više od stopedeset godina ima, svakako je to bilo pre pada Bastilje i pre Kantove Kritike, kako je Franklin došao u Pariz da kolaborira sa fiziokratama na novoj političkoj ekonomiji, i to je bilo vrlo lijepo od toga šarmantnog masona koji je iz Pensilvanije došao da prodaje svilu i mudrost *Junte*, a sada, posle više od stopedeset godina tih progresivnih teorija, mi nemamo hljeba da se najedemo, niti kačamakla i varenike. Pa da, svakako, to je rat što se dešava naokolo, to su mutna vremena, ali zar rat nije uziman u računice fiziokrata. Ako im je sve dobro dolazilo iz zemlje, nije li im svo zlo dolazilo s neba? Eto, i onaj mlin na Škurdi ne radi i čujem kako

Vićenco Petrović sasvim renesansno držičevski govori naokolo da mu šupak zašiju, u ovakvoj prilici da je to riješenje jedino. A isto tako ima više od sto godina kako je Goethe ekstatično u buhenvaldskim krajolicima, zanet kao kakvi gimnazijalac, kliktao slobodi na koju se tu otvara jedinstvena percepcija, a sloboda se pretvorila u tiraniju, najeksplicitnije u istom tom goetheovskom Weimaru, u istom tom Buhenwaldu. Baš mi je juče Lobanjić pročitao pismo koje je Enriku poslao neki njegov prijatelj na crti osovine, upravo iz nekog weimarskog garnizona. Veli da se spaljuju ljudi kao gorivo, da se bacaju u peći upravo tako, a sve, veli, za neku tajnu energetiku o kojoj pojma nema. Eto što znači franklinovskogoeheovska kratkovidost za historijske perspektive.

Starac gleda u oblak i na vatri priži krompir. On je miran i deluje tako kao da nema sluha za ove Antonijeve reči, koje su besomučne. Starac je spokojan i hladan.

— Dole je, veliš, veliki smrad? Dodi gore i uči. Možeš ovde i da spavaš. Ako te neki ljudi pojure, možeš glavu da skloniš ovde i da ti se ne otkotrlja po prašini. Ne postoji li mogućnost da se grad zarazi?

To starac govori sve savršeno spokojno. On kao da nema drugih namera tim rečima već da uživa u njihovoj zvučnosti ili u njihovom šumu. Ali nije tako.

Zagarović posmatra kako se Antonije okreće ka jednoj ulici koja odmah trne u mrak svodova. U tu ulicu ne dopire sunce. Ona ga nikad nije videla. Ona je senovita i po zidovima joj rastu puza-vice što su kao slepci navikli na tamu. Ona je memljiva.

Zagarović se povija, naginje nešto na bok i u prvi mah čini nam se da će se ispružiti kao proštag po ovom pločniku na pijaci. Kanimo da mu se pritekne u pomoć.

Samo Antonijo odlazi gore da starcu saopšti vest o tome kako se kanalizacija raspala, kako je sva nečistoća pokuljala ulicama, kako su ljudi glave pogubili. I, sem toga, da mu priča o Valmyju, dok mu oči svetle u polutami tornja. Jer, iz neke komične potrebe za historijskim distanciranjem, ovim historičista amaterima bile su privlačnije Dimurijeve bitke nego ove blistave pobe nemačkog oružja. O Paulusu celo vreme nisu progovorili reči. Kao da su smatrali da o njemu ne vredi govoriti.

— Valmy je bila jedna masonska transakcija u majodionijem smislu te reči, a govoriš ti o Valmyju kao o slavi francuskog revolucionarnog oružja izvanredna je besmislica. Stvari su savršeno besmislene i u tom povesnom lakiranju. Maestro, što je konačno s tim vašim krtolama, zar su one neki metafizički problem? Mogla bi se knjiga napisati o paradoksima XVIII stoljeća, da budemo vremenski ograničeni. Dolazim do toga da su logična konsekvencia goetheovske koncepcije slobode te peći o kojima piše jedan nemački aristokratski neurastenik profesoru Enriku. Kako je prosvjetiteljstvo nosilo mrak i pomrčinu u koju smo danas upali, to bi se moralo objasniti jednom za uvijek — tako je govorio Antonije, dok je starac prižio krompir na vreljoj prosulji i dok je ulje prskalo.

— Veliš da su ljudi počeli nestajati, da su počeli da se gube u mraku, tako da ih je nemoguće naći? Je li to veliš? Što kažeš, da ih guta pomrčina? Da li te dobro razabirem? Što kažeš, tako ti Boga, da se kanalizacija raspala i da je izbila sva prljavština na videlo? To je da čovek ne povjeruje — govorio je starac dečaku koji je ispadao vuna. Bio je zagledan u krompir na vatri i pre bi se reklo da je mislio o svome skromnom ručku u zvoniku, visoko gore nad svim tim izmetom.

Starac je veoma teško izgovarao reči i činilo se da ih Antonije nikako ne može razumeti čak i ako ih čuje. Starac je metafizički prižio svoj krompir. I, doista, vatrom i uljem obojen, krompir u tiganju bio je svojevrsna senzacija i sasvim bi mogao da bude osnova za jednu estetičku kontemplaciju. Na svetlosti vatre Antonijo je video starčeve oči kako su mirne. Vatra je bojila u crveno krtolu, i ulje, pri padu kapljice vode, prskalo je.

— Cevi su bile sasvim tuđe i raspale su se. Prljavština se miješa s vodom. Dode čoveku da povrti svoju utrobu! Ljudi trguju s prljavom robom, s hranom koja je nezdrava i sasvim pokvarena. Iznose na pijacu stvari koje su našli na đubrištu. Video sam kako

jedno dete jede komad kruha koji je našlo u toj truleži. Mislim da je to bio Spiridon.

Isparavala je trulež na žaropečini dana. Zagarović je bio sasvim žut u licu. Starac je pržio nekoliko krišalka krtole koje mu je Antonijo doneo. Vatra je bila kao vatra, u njenoj prirodi nije da bude različita, kao velika reka, kao more bila je ostala ista, nepodijeljena menjanju svoje biti. Daleko iznad ljudskih sudbina. Starac je bio zagledan u vatru i njegove oči bile su njom obojene.

— O kakvoj to prljavoj trgovini govoriš? Je li Lazar Ljubičić još prodaje stare krpe, je li još prodaje crknute kološke? Zašto mi ne odgovoriš, jadan bio? O kakvoj trgovini je reč?

— Trgovačka transakcija Valmya; jedna bitka bila je kupljena od Dantona, Lebruna i Dumourieza. Na drugoj strani je bio Brunswicka i ne zna se koliko je naplatio. U Valmyu je izmila prljavština. Austrijanci su se mirno povlačili kao da je bila u pitanju promenada, a ne bitka. Sve je u tom dobu bilo zagađeno novcem. Franklin je već bio rekao da je jedino novac sladi od mesa. I već se bilo patetično uskliknulo: *Bogatite se!* Franklin je video svojim iluminističkim mračnim posmatranjem da je novac sladi od meda, ali nije znao da je prljaviji od ovih ekskremenata što su se sinoć razlili iz trulih cijevi kanalizacije.

Dole je bio Zagarović i vide da će mu Antonijo pobeći i da će se izgubiti u neku mračnu ulicu, da će se onda sakriti u portun i da ga neće moći pronaći ako ne pojuri za njim i ko zna da li će ga njegove oči ikada više videti, atoliko bi želeo da ga pripita za neke stvari.

Zagarović se sasvim nagnu na jednu stranu. Činilo nam se da će ga noge izdati i da će se srušiti u ovu prljavštinu koja je nadolazila. A po tome kako su mu se kosti micale činilo nam se da ga je uhvatila sunčanica i da mu nema leka. Narkvismo maramice u vodu koja se tu zatekla, pa mu prihrčasmo da mu se nademo pri ruci i da mu protunimo te krpe kojima bi ga lako mogli ugušiti. Lepše prilike nikada nećemo imati. Pa to baš i nije nikakva pomoć, mislili smo, i bili još toliko prisebni da shvatimo situaciju u kojoj se nalazimo.

Marija je nailazila odnekud i njeno meso je, bolje nego živa u onim staklenim cevima pred apotekom, pokazivalo da je to što je buknuo nekakvo zlo proleće kojemu se nismo nadali.

— Vide li ovo proleće, majku mu, što se okojasilo, reče neko među nama.

Kendalo je prišao nagnutom Zagaroviću, prinoseći mu vlažnu maramicu kad on napravi dosta dobar korak, tako da nas je iznenadio. Zamlatara rukama. Antonijo je već ulazio u mrak ulice. Išezavao je polako u mrak kamenih svodova. Zagaroviću se učini da je sve izgubljeno i da mu je uzaludan svaki korak koji bi još mogao učiniti. Najbolje je iskoristiti ovu priliku i ispružiti se po pijaci, predati se na milost i nemilost ovim kopilanima koji kidišu sa svih strana na njega kao da su gladni njegovog mesa.

Izgledalo je da će Zagarović pasti u nesvesticu.

— Da nije dobio napad žuči — pitala je Marijela. — Bogami je žut kao limun, da se čovek prevrati, pa da ga poseče na dvoje ne bi li iz njega iscedio limunov sok.

— Ne izgleda tako — rekao, jer sam bio ljut kao čelik, od grdne ljubomore koja me spopadala i koja mi nije davala mira ni počinaka. — Baš izgleda čestito. Izgleda dosta dobro, kao što mu i dolikuje. Samo se nešto više nego obično nagnuo na jednu stranu. Da se ne preturi?

Antonijo je bio ušao pod kameni svod i jedva se nazirao.

— Ej, ti, stani! — povikasmo. — Ruke u vis! Čuješ li ti, galijote, ti što se praviš da znaš historiju... Ti!

Antonijo se nije okretao. Čak nam se činilo da grabi tako da se što pre dočepa mrarka, ne bi li kako tragove zametnuo. Bežao je. Sinu nam.

— Ej — jedva promrsi Zagarović — ali mu u taj čas prinesosmo maramicu, što je zaudarala kao što grad zaudara. On nas pogleda popreko i namigodi se.

— Predaj se! — zaurlika Kendalo, ali niko nije znao na koga se to odnosilo.

Starac krajičkom oka pogleda što se to dešava na pijaci i kakva je to buna među narodom.

Starac je pržio nekoliko komadića krtole. Prskalo je vrelo ulje. Zagarović napravi nekoliko koraka i kao jegulja nam izmače iz šaka. Videsmo kako hvata Antonija za jaketun.

— Kuda se to smućaš? Postade li crkvenjak? Vidim te gde često dolaziš u crkvu. Nemoj da ti to prisjedne. Je li te historija nije ničemu naučila? Bežiš sa časova, galijote. Bežiš li, priznaj? Neću ti ništa, samo priznaj.

— Pusti me, Zagaroviću — čusmo kako mu reče Antonijo — imam nekakvog posla i ne mislim da se s tobom prepirem.

— Nisam znao to za Valmy, je li se izmotavaš? Gde si to našao?

Videli smo kako Zagarović nešto moli Antonija, kako ga preklinje, kako plače.

Iz dubine grada, ispod pločnika izbijao je smrad, izbijala je trulež, izmet, prljave krpe, mokraća.

Neki pas, kao onaj moj, zgrabi meso koje izbi sa prljavštinom. Meso nalik na dete.

Neko pronese vest kotorskim ulicama da je Roganović ostao bez šake i da pojma nema kako, da je bio u nesvestici. Posle: da je pretražio celo Benovo, ali uzalud, jer je nigde nije bilo. Da mu je, mora biti, mašina odnela. Svašta se nagađalo.

— Da je izgubio kačket — rekosmo — da je izgubio onu prskalicu, još bismo razumeli, bilo bi prosto.

— Možda je zaturio negde? Ja znam Roganovića, taj sam sebi

krade i podmeće. Ne bi me čudilo da je sakrio od sebe. Ima ih koji su jadni očajnici, da je Bogu plakati.

— Znam za jednog — reče Marijela — koji je glavu izgubio. Tako se pričalo. Da vam pravo kažem, ja ga nisam poznavala.

— Preteruješ Marijela, strašno uveličavaš. Reci nam, ako znaš, ko je to? Pokaži nam ga. Pomoći ćemo mu, tako nam Bog pomogao. Izvršićemo premetačinu po gradu ne bi li je pronašli. Trebalo bi da odemo na Benovo, tamo se svašta može naći. Je li nečeš da imenuješ toga što je glavu izgubio? Je li mu bila čemu? Je li bila rusa ili neka glavudža? Ima li zašta da je potražimo?

Marijela mnoge stvari nije mogla da shvati. Uostalom, bila se podigla neka magluština i uskoro nisam mogao da vidim Marijelu. Nismo znali odkuda duva vetar.

Magla zakloni Antonija. Jedva videsmo njegove oči. Videli smo tek toliko da se nešto crni.

Magla se dizala i ptice su u magli udarale u telegrafске žice, koje su pobom dugo ječale. Raskrvavljene i obezglavljene, padale su nam među noge i njihova krv prskala nam je košulje od padobranske svile.

Neko je protrčao između nas, ali ga nismo mogli videti. Mora da je bio bos, jer smo ga slabo čuli. Jedva smo nazreli njegove oči, u kojima je trnuo užas. Više se nisu čuli ni njegovi meki koraci. Bili smo uvereni da ga više nikada naše oči neće videti, niti ćemo saznati ko je to bio i ikamo je zamakao.

Magla nam je padala u oči i kvotlala se oko naših trepavica. Mislili smo da je najbolje da odemo kućama, jer nije bilo nade da se pronađe ta davoljska šaka do koje nam ni najmanje nije bilo stalo, niti smo znali što ćemo s njom.

Negde u vazduhu treperio je zvuk pištaljke, ali niko u ovoj magli nije mogao da odredi gde je taj čovek što duva.

Učini mi se da je to nallet vetra, veoma silovit, tako da sam mislio da će mi izbiti zube, ali tek posle čusmo pucanj i tada nam je bilo jasno da je to pored mog čela prošao kuršum, da u magli potraži onoga što je bos protrčao pored nas i na koga smo već bili zaboravili.

Pitao sam se:

Ko je uzeo onu kost iz peska i šta je hteo tom koščurinom? Skoro da smo osećali kako uzavrelo olovo svrdla maglu. Topao vazduh od užarenog kuršuma ostade mi u blizini slepoočnice.

Lepo sam video kako je neko podigao tu kost koju sam vrlo lako mogao da imam, jer sam je prvi ugledao. Nisam bio okretan, a možda je bila slonovača. Da li ima više ikakve nade da dodem do te koščurine?

Svi smo znali da Roganović krvari, i nije trebalo da prođe pored nas, da bane iznenada, da bismo u to bili sasvim sigurni. On je, međutim, došao nešto nakon onog kuršuma. Došao isto tako iznenada i izgledalo je u prvi mah da je i on pojurio, da li za onim čovekom, da li za kuršumom, kao da su mu oni oteli prste, s kojima je tako vešto baratao sa pingvinom i zavlačio ih u tuđe džepove, te prste koji su vešto stavljali crve na udiču i davili šparove i jegulje. Nema zбора, bio je pomućen. Bio je rasejan. Izgledalo nam je kao da je tu, među nama, tek njegovo telo, on sam da je duhom negde sasvim iza u vremenu ili, čak, napred, tako da me možemo verovati da će ikada to meso, taj inkarnat Roganovića stići da se spoji sa vlastitim duhom. Čak ni telom nije bio sasvim ovde. Negde je bila zautrena njegova šaka, nekoliko njegovih prstiju oko kojih je digao toliko bulku. Duh njegov, dakle, bejaše izgubljen isto tako kao i njegova šaka.

Zaustavi se pred mojim očima i diže krvavu ruku bez šake iz koje je litala krv i slivala se niz moje odelo. Što me snašlo! Na mojoj košulji mešala se krv ptica sa krvlju Roganovića. Ptice su obnevdele, udarale u zategnute telefonske žice.

Lice Roganovića izgledalo je kao lice čoveka koji sa najvećim naprezanjem pokušava da formuliše u jedno pitanje neobjašnjivo stanje u koje je upao. Dizao je krvavu ruku do svojih očiju, pokušavajući da izgovori nešto za što mu je potrebna izuzetna koncentracija koju nije mogao da ima u ovom trenutku. Bilo je nečeg na njegovom licu što me je upućivalo na mogućnost da on traži nekakvo izvinjenje od mene.

— Šta ćeš, Roganoviću, bez šake, jadan ne bio? Nema ti više odlaska kod Matijance. Možeš da taj tvoj klavir obesiš o klin. Sviranje bi ti, mislim, palo teško. Odgovori, kuda si naumio sada? Šta misliš? Imaš li kakvih namera?

Ali bez obzira što je on izgledao tako kao da nam želi objasniti najtežu lekciju iz anatomije, bez obzira na krv koju je gubio svakog časa i vukao za sobom kao neku crvenu nit, koja bi mogla biti očigledan smisao njegovog buncanja, mi smo u njegovom odsustvu, jer njega, u stvari, nije bilo tu, govorili kako je apsurdno da izgubi šaku, kako mora da je negde zaturio, pa sada ne može da se seti gde mu je i da mu je po kući silan nered u kom se niko ne bi mogao snaći, da je verovatno negde među papirima, a ispače iznenada kad mu najmanje bude trebala i kad je ne bude tražio. Govorili smo kako je to isto toliko smešno koliko i žalosno i da nas je stavio tim činom u nedoumicu, jer ne znamo što nam valja činiti.

No, neovisno od naših reči, koje bi se mogle svakako protumačiti, u nama je rasla neka seta i neka voda nam je navirala na oči. Mislili smo da ćemo se, urličući, kao onaj begunac, raštrčati kućama, ali ostadosmo. I kad je prolećna magla nestala ostali smo tu, praveći se da nešto tražimo, pa smo i na samoj obali razgovarali o tom slučaju s šakom. Raspitivali smo se što je moglo biti s njom, gde je danas? Da nas nije namagarčio?

Govorilo smo da ljudima ne treba verovati. Sve tako — dok ne osetimo gorčinu u ustima od tih reči.

(Iz romana PSINE).